

temi munka klasszikus formája, mely mindenkoron a *lectio* után következik. Škreb a szemináriumi munkaformát tekinti az egyetemi oktatás sarkkövének, mert ez teszi lehetővé a termékeny dialógus kibontakozását, mely nélkül nincs lényegi kapcsolat a folyamat szubjektumai között.

Az írás címében megfogalmazott kérdésre igenlő választ ad e most ismertett kötet, bár nyílt kérdésként veti föl az egyik szerző, hogy magát az irodalmat tanítjuk-e, vagy a róla való tudást adjuk át. Mindkét esetben időszerűnek tűnik, hogy tudatosítsuk a problémákat — munkánk minőségi gyarapodása érdekében.

THOMKA Beáta

EGYÜTTÉLÉS ÉS IZOLÁCIÓ

Mészöly Miklós: *Megbocsátás*, Szépirodalmi, Budapest, 1984

Mészöly Miklós legújabb kötetének tárgya a családi élet. A *Megbocsátás* központi alakja ismerősünk, mindennapjaink szereplője, a kisember, egy névtelen törvényszéki írnok. A kisember családján belül a szerző az együttélés lehetőségeit vizsgálja, miközben a kiszolgáltatottság, a szorongás okozta lelki deformációk és az izolációig fokozódó magányosság képeit vonultatja fel. Nem újkeletű kérdései ezek a létezés—jelenlét szintjeit kutató Mészöly írásművészetének. Az újdonságot kereső szándék nem is témaválasztásában, hanem annak megformáltságában találhat támpontokra.

A Mészöly-irodalom elbeszéléseinek két alaptípusát különbözteti meg, az egyiket nyomozás-novellának, a másikat film-novellának nevezi. A *Megbocsátás*ban ezt a kétfajta eljárást nem lehet különválasztani, az „élesen vágott képek”, a fény-árnyék hatások és a rés-képzetek éppolyan fontosak, mint a nagyfokú fragmentáltság. A kisregény lapjain több generáció élettere sejlik fel: az írnoké, feleségéé és Máriáé; apjáé és nagynénjéé valamint gyermekeié. Egyrészt a köztük levő érzelmi kapcsolat kifejtetlensége, és az, hogy az érzelmek ábrázolása az ösztönös ráérzéseknek, az áthallásoknak a szintjén marad, sőt arról nem is akar felemelkedni, másrészt a cselekmény lecsupaszítottsága, töredékessége indokolja, hogy a több nemzedék életútját ábrázoló és vígigkísérő hagyományos családregények kései utóregzéseként tartsuk számon az épphogy nyolcvan oldalas kisregényt, hogy ezúttal elsősorban témájának objektívizálását szem előtt tartva próbáljuk műfaját meghatározni.

A kisregény szövegében két szintet választhatunk külön. Az egyik réteg a műben feldolgozott életanyag összessége, amelyhez az esetlegeség, az egyszerűség, a gyarlóság asszociációs körét rendelhetjük, a másik, a kisváros felett lebegő fűstről szóló tudósítás, behálózza az előzőt, mintegy keretként funkcionál, az állandóság, a tartósság az örökérvényűség

attribútumait hordozza. Ennek a két szintnek az ellentétére épül a kisregény. A *Megbocsátás* szerkezeti sajátossága kiindulópontul szolgálhat a Mészöly-regény alakulása lehetséges irányának a megfigyeléséhez. A füst-képzet ugyanis metaforikusan működik, a líraiság jellemzőit pedig a mű más rétegeiben is megállapíthatjuk.

A *Megbocsátás* nyelvi megformáltsága azt mutatja, hogy a versnyelv stíluseszközei, elsősorban a metafora és a hasonlat, problémamentesen épülnek be a kisregény egészébe. A szokványos, köznyelvi hasonlattól a merész képzettársításos produktív hasonlatig vezet az út: „A füstcsík, mint egy kárpitfoszlány, bajtársias szerénységgel húzódott meg a többi kellék között”; „A gurítópályát végig rekettyebokrok szegélyezték, már csak a tetejüket súrolta a nap, mint a vékonyan csurgatót méz, alul azonban már majdnem zöldesfeketévé ikrásodott a bokrok tömbje”; „... a leveleken harmat ült, mint a kristálykiütés”. A különböző érzéketterületek szinesztetikus keverése is gyakori: verejtékes némaság, megmerevedett lihegés. A legizgalmasabb réteget azonban a szóösszevonás eredményezte metaforikus neologizmusok képezik: kőmozdulatlan csend, bogárkicsi zenészek, angyalhajfoszlány, vattaporderengés, amelyek mélystruktúrájában hasonlatra ismerhetünk.

Az *Érintésekből* tudjuk: „A lírai versenyen kívüli: ahová emelkedni tud, ott már nincs historikus tér, idő és konkrétság — még ha van is. De vajon a próza igazán nagy, nem alkuvó lapjai is nem éppen azok, ahol elfeledkezünk a historikumról, még ha történetesen abból építkezik is? A múlt »kiiktatása« és jelenbe-semlegesítése, jelenbe-forrósitása: mint-ha ez volna az elsöprő művészi hatás feltétele.” A lírai költészet alaphelyzete, a jelenidejűség, Mészöly írásművészetében nyomatékos érvényt kap. A múltnak kétféle rétege jelentkezik: utalásokat találhatunk a valós, regisztrált eseményekre, a másik, jóval fontosabb szint pedig a pszeudodokumentumoké, az írnok ugyanis a kisvárosban történt gyilkosság körülményeit próbálja felidézni, miközben egy elfelejtett akttá tanulmányoz. Az írnok feleségének, Anitának a műthoz való viszonyulása sem mellékes: „Anitát leheletfinom emlékezés hangulata lepte meg, de ennek az emlékezésnek nem volt semmi tárgya, csupán szokatlanul élessé tette az utcaképet.” Jelen és múlt egyidejű jelentkezése a kisregény cselekményét statikussá teszi, a „leheletfinom emlékezés” pedig atmoszférateremtő elemmé válik, anélkül, hogy egyben nosztalgiát is indukálna.

A tárgy nélküli emlékezés és az egyidejűsítés mellett a kimondottan expresszív, feszültségteremtő szöveg atmoszférájának létrehozásában a fantasztikum is jelentős szerepet kap. A fantasztikum a *Megbocsátás*ban nem földöntúlit jelent, ebben a szöveggörnyezetben fantasztikusnak minősülhet a groteszk élethelyzet (a tehénhátról szerenádot adó férfi), de a sűrítés szándékából eredő törlések is eredményezhetik. A titokzatos halált halt lány és a valóság elemként megjelölt, de nevével és test-

helyzetének vissza-visszatérő motívumával a megfeszített Krisztust aszszociáló Mária kisregénybeli szituációja megegyezik. A mozdulatok rituálissá válnak, a mítikus, a transzcendens és a reális elveszíti határozott kontúrajait, egybeolvad, a valóság is „megemelkedik” egy kissé az életanyag megformáltságának a jellege folytán. Ezért aztán minden „gyanúsá” válik ebben a prózában, mindenütt kísért az a lehetőség, ami az elmondott események és „a tárgyi elemek egyik sajátossága, hogy hozzásegít az önmagán túlmutatóhoz”. (*Érintések.*) Ily módon Mészöly egy-egy helyzetet jelképi erővel ruház fel, ez a jelképiség azonban gyakran csak gyanított, aminthogy — a sűrítés és a törlések miatt — jelentése, egész vonatkozásrendszere is homályban maradhat.

Éppen ezért nem fejtettük meg a kisregény címét sem, ha csupán a cselekmény szintjén magyarázzuk. Arról van szó ugyanis, hogy az írnok megcsalja a feleségét annak nővérével, Máriával. A feleség, bár ugyanolyan igazságtalan sérelem éri, mint kislánykorában, amikor apja művészi próbálkozásai miatt úgy arculította, hogy felhasadt a bőre, a nővérével való szoros érzelmi kapcsolata miatt bocsát meg az írnoknak. S a kisregény témáját sem határozhatjuk meg azzal a megállapítással, hogy a családi élet bemutatásán keresztül ábrázolja és idézi egy kisváros hangulatát. Mert többről van szó. Ezek a hősök elvesztették nemcsak egymással, hanem a tájjal való kapcsolatukat is, nem ők cselekszenek a környezetükben, „szűkre méretezett rácsos ablak mögött vonul el a táj”. Kiszolgáltatottságukat olyannyira fokozza ez a determináltság, hogy még a már elített megbocsátás sem drámai lelki harc eredményeként tudatosodik bennünk (Anita belső vívódásairól nem tudunk meg semmit.), hanem az eleve elrendeltség természetes tartozékaként jelenik meg a kisregényben. „A lét a determináltság miatt abszurd: mert végigpergetése az eleve kimértnek? / 2. A lét az indetermináltság miatt abszurd: mert kiszolgáltatottja a »bármivé-bármilyenné lehet«-nek — a magát relativizáló véletlennek és választásnak? / 3. A lét a determináltság-indetermináltság hierarchikus összefüggése miatt abszurd: mert a megkérdetetlen létezés és létező szempontjából minden hierarchia abszurd és igazságtalan?” Ezekre az *Érintések*ben megfogalmazott kérdésekre keresi a választ a kisregény szerzője, újra meg újra.

„Az írnokot álmában többször megkörnyékezte egy hatalmasra tágított tablókép: kora tavasz volt, a Pándzso holdfényben úszott, s ők a dombok gerincén vonultak valamennyien Hangos-pusztá felé, elől Iduka néni, mögötte az öregúr, a gyerekek, végül ők hárman, s mindegyiküknél annyi motyó, amennyi egy ágas botvégen elfér. A rendíthetetlen füstcsík ebből az álomképből sem hiányzott: ugyanott horgonyzott, mint hónapok óta” — a családi élet rajzán túl ez a vonulás a kisregény témája. Megformáltsága folytán pedig a *Megbocsátás* egyszerre lesz a valóság-nak és a valóság felettinek lehetséges művészi modellje.